

МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫ ЖҮЙЕСІНДЕ ЖАНУАРЛАРДЫҢ ОРНЫ

Бакыт Акылбаевна Жусипова¹*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Конституциялық және азаматтық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, Астана қ., Қазақстан Республикасы, e-mail bakyt-enu@yandex.kz***Анар Абайханқызы Мукашева***Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Конституциялық және азаматтық құқық кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының докторы, Астана қ., Қазақстан Республикасы, e-mail anarabai@mail.ru***Ермек Баяхметович Абдрасулов***Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Конституциялық және азаматтық құқық кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының докторы, Астана қ., Қазақстан Республикасы, e-mail aermek_19@mail.ru*

Аннотация. Мақалада жануарлардың құқықтық режимінің ерекшелігін бекітетін нормативтік құқықтық актілерге және ғылыми әдебиеттерге жалпы талдау жасалды, оның ішінде халықаралық тәжірибені ескере отырып жүргізілген талдау негізінде жануарларды қарау, ұстау және пайдалану кезіндегі жауапкершіліктің өзекті мәселелері қарастырылады. Сонымен қатар азаматтық құқық объектілері жүйесіндегі жануарлардың орнын талдауға ерекше назар аударылады. Жануарларға меншік құқығы туралы мәселе жеткіліксіз дамыған және күрделі, осыған байланысты қоғамда құқықтық қақтығыстар жиі туындайды. «Жануарлар дүниесі» мен қатар басқа жануарлар санатына меншік нысанын нақтылауға мүмкіндік береді.

Қоғамда жануар иесінің көпшілігі жануарларға қарау оларды ұстау және пайдалану кезінде азаматтық заңнамада бекітілген адамгершілік қағидатының болуын, жануарларға үлкен жауапкершілікпен қарауды ұмытады. Нәтижесінде жануарларға үлкен зиян келтіретін көптеген құқықбұзушылықтарға жол беріледі.

Авторлар қолданыстағы заңнамаларда және ғылыми әдебиеттерде жануарларды жіктеуге бірыңғай көзқарас біртұтас болмауы туралы мәселе көтереді. Жануарлар ұғымын анықтау мәселесінде жануарларға меншік құқығы объектісінде жансыз зат болып табылмайтындығын жалпы түсінуіміз қажет. Жануарлар тірі тіршілік иелеріне жатады, бұл олардың құқықтық режимінің ерекшеліктерін азаматтық құқықтың тәуелсіз объектісі ретінде анықтайды. Азаматтық кодекстегі жануарлардың құқықтық мәртебесін реттеу үшін оларды өңдеуді жаңартатын және жаңғыртатын, оның қоғамның қажеттіліктеріне сәйкестігін қамтамасыз ететін өзгерісті қажет етеді.

Сонымен қатар ұлттық заңнамаларға өзгертулер мен толықтырулар енгізуді, оның ішінде осы жануарларды күтіп-бағу және оларға тиісінше қарау жөніндегі қосымша талаптарға байланысты өзіндік ерекшеліктерін ескеріп, ҚР Азаматтық кодексіне меншік құқығы объектілеріне арнайы тарауды енгізуді ұсынады.

Түйінді сөздер. Жануарлар, үй жануарлары, қараусыз жануарлар, жануарлар дүниесі, азаматтық құқық объектісі, азаматтық құқықтық режим, меншік құқығы, заттық құқық, мүлік.

МЕСТО ЖИВОТНЫХ В СИСТЕМЕ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ

Жусипова Бакыт Акылбаевна*Кандидат юридических наук, доцент кафедры конституционного и гражданского права ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, г Астана, Республика Казахстан, e-mail bakyt-enu@yandex.kz*¹ Хат-хабарға арналған автор

Мукашева Анар Абайханкызы

*Доктор юридических наук, профессор кафедры конституционного и гражданского права ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, г Астана, Республика Казахстан,
e-mail: anarabai@mail.ru*

Абдрасулов Ермек Баяхметович

*Доктор юридических наук, профессор кафедры конституционного и гражданского права ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, г Астана, Республика Казахстан,
e-mail aermek_19@mail.ru*

Аннотация. В статье проведен общий анализ нормативных правовых актов и научной литературы, закрепляющих специфику правового режима животных, в том числе на основе анализа, проведенного с учетом международного опыта. Рассмотрены актуальные вопросы ответственности при обращении, использовании и содержании животных. Также особое внимание уделяется анализу места животных в системе объектов гражданского права.

Вопрос о праве собственности на животных недостаточно развит и сложен, в связи с чем в обществе часто возникают правовые конфликты. Уточнена форма собственности с «животного мира» на категорию других животных.

В обществе большинство владельцев забывают о том, что при обращении с животными имеет место нравственный принцип, закрепленный в гражданском законодательстве, к животным необходимо относиться с большой ответственностью. В настоящее время допускаются многочисленные нарушения, которые наносят большой вред животным.

Авторы поднимают вопрос об отсутствии единого подхода к классификации животных в действующем законодательстве и научной литературе.

В вопросе определения понятия животных необходимо общее понимание того, что объект права собственности на животных не является неодушевленным предметом. Животные относятся к живым существам, что определяет особенности их правового режима как отдельного объекта гражданского права.

Для регулирования правового статуса животных в Гражданском кодексе обновляется и модернизируется их обработка, требуются изменения обеспечивающие его соответствие потребностям общества.

А также внесение изменений и дополнений в национальное законодательство, в том числе с учетом специфических особенностей, связанных с дополнительными требованиями при обращении, использовании и содержании животных, предложено ввести в Гражданский кодекс РК специальную главу об объектах права собственности.

Ключевые слова. Животные, домашние животные, безнадзорные животные, животный мир, объект гражданского права, гражданско-правовой режим, право собственности, вещное право, имущество.

THE PLACE OF ANIMALS IN THE SYSTEM OF PROPERTY RIGHTS**Zhussipova Bakyt Akyldaevna**

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Constitutional and Civil Law of L.N. Gumilyov ENU, Astana, Republic of Kazakhstan,
e-mail bakyt-enu@yandex.kz*

Mukasheva Anar Abaikhankyzy

Doctor of Law, Professor of the Department of Constitutional and Civil Law of L.N. Gumilyov ENU, Astana, Republic of Kazakhstan, e-mail anarabai@mail.ru

Abdrassulov Yermek Bayakhmetovich

Doctor of Law, Professor of the Department of Constitutional and Civil Law of L.N. Gumilyov ENU, Astana, Republic of Kazakhstan, e-mail aermek_19@mail.ru

Abstract. The article provides a general analysis of regulatory legal acts and scientific literature that consolidate the specifics of the legal regime of animals, including on the basis of an analysis conducted taking into account international experience.

Topical issues of responsibility in the handling, use and maintenance of animals are considered. Special attention is also paid to the analysis of the place of animals in the system of objects of civil law.

The issue of animal ownership is insufficiently developed and complex, and therefore legal conflicts often arise in society. The form of ownership from the "animal world" to the category of other animals has been clarified.

In society, most owners forget that when dealing with animals, there is a moral principle enshrined in civil legislation, animals must be treated with great responsibility. Currently, numerous violations are allowed that cause great harm to animals.

The authors raise the issue of the lack of a unified approach to the classification of animals in the current legislation and scientific literature. In the matter of defining the concept of animals, it is necessary to have a general understanding that the object of animal ownership is not an inanimate object.

To regulate the legal status of animals in the Civil Code, their processing is being updated and modernized, changes are required to ensure its compliance with the needs of society.

As well as amendments and additions to the national legislation, including taking into account the specific features associated with additional requirements for handling, use and keeping of animals, it is proposed to introduce a special chapter on objects of property rights into the Civil Code of the Republic of Kazakhstan.

Keywords. Animals, pets, neglected animals, wildlife, object of civil law, civil law regime, property right, property right, property.

Ғылыми мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылыми комитеті қаржыландыратын АР19679495-«Жануарлардың құқықтық режимін регламенттеу мәселелері: отандық және шетелдік тәжірибе» жобасын іске асыру мақсатында дайындалды.

DOI: 10.52026/27885291_2024_76_1_106

Кіріспе

Соңғы жылдары бұқаралық ақпараттарда адамдардың жануарларға қатгездікпен қарауы оның әрекеттері, сонымен қатар жануарларды қорлау секілді видеороликтерге және фото-бейнеге түсіріп, әлеуметтік желігі орналастырғаны туралы материалдар жиі жарияланды, бұл халықаралық және ұлттық деңгейді үлкен резонанс тудырды.

Қазақстан Республикасында (бұдан әрі ҚР) жануарларға қатгездік жасау әрекеттері, иттердің (қаңғыбас) адамдарға шабуыл жасауы, оның ішінде жасөспірім балаларды қабуы жиі кездесті, оның салдары адамның өліміне, денсаулығына, мүлкіне зиян келтіруі, тағы да басқа да қоғамға қауіптілігі дәрежесі артып келе жатқаны бәрімізге мәлім.

ҚР Жануарларға жауапкершілікпен қарау туралы Заңы 2021 жылғы 30 желтоқсанда қабылданып, 2022 жылғы 1 наурыздан бастап күшіне енгізілді.

Қоғамның мәдени және моральдық деңгейін артыруына, адамдардың жануарларға мейірімділік танытып, жануарларды қарау, ұстау және пайдалану кезіндегі жауапкер-

шілігіне, ветеринарлық-санитарлық талаптарды орындауына, жануарлардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесіне аса назар аудару қажеттілігі туындады, сонымен қатар мемлекеттік органдар, ұйымдар, тиісті лауазымды адамдар жекелеген азаматтарға жаңа Заңның нормаларын дұрыс бірінғай қолданылуын, оны іске асырудың себептерін түсіндіруі тиіс.

Сондықтан біз жануарларды қорғауды бала тәрбиесімен, қоғамдық моральдық жандандырумен, мемлекеттің құқықтық негіздерін нығайтумен өз үйлесім табуы оң шешімін береді деп санаймыз.

Қазақстанда жануарларды қорғау, оларға жауапкершілікпен қарау мәселесін, меншік құқығының объектісі ретінде жануарларды тану, үй жануарларының иесінің құқықтары мен міндеттерін құқықтық реттеу үшін жаңа заңнама қабылданып, құқық жүйесінде өзіндік орынға иеленді, дегенмен де Заңның олқылықтары мен кемшіліктері кездеседі. Демек жануарларды қорғау және оларға жауапкершілікпен қарау жүйесін реттеу өзекті мәселенің бірі болып табылады.

Жануарларға жанашыр әрі эколог, практик заңгерлер мен эксперттер жануарларды қорғау бойынша шараларды жасау, жануарларға қатегездікпен қараудың алдын-алу, күресуге негіз болып табылатын идеялар мен қағидаларды қалыптастырып, түрлі қоғамдық ұйымдардың арасында үйлесімді жұмысты ұйымдастыру арқылы осы сала бойынша мемлекеттің басқару жүйесін жетілдіру, қаржыландыру тәртібін іздестіру секілді мәселелер жан-жақты зерттеліп, қоғамдық талқылауға негіз болды.

Атап айтсақ практик-заңгер О.И.Ченцова (Правовая защита животных) еңбектерінде, эксперт О.Жораев (Застрелить нельзя помиловать. Почему не работает закон гуманном обращении с животными) т.б. жанашыр тұлғалардың еңбектерінде жануарларға жауапкершілікпен қарауды ұйымдастыру тәсілдеріне және заңнаманың орындалуына сыни көзқарастарын жариялады.

Нысаны мен әдістері

Сонымен қатар, осы зерттеудің проблемалық мәселесі меншік құқығының объектісі болып табылатынын анықтауға мүмкіндік беретін формальды-логикалық әдістер пайдаланбаған жағдайда елеулі ғылыми түсініктер ала алмайды. Зерттеудің толықтығы үшін шетел тәжірибелерін салыстырмалы-құқықтық қорытынды жасамай жануарларды азаматтық құқық объектісі санатына жатқызу көзқарастарын, жануарларға меншік құқығының туындауын, жануарлардың құқықтық статусын, жануарларды қорғау жүйесін зерттеу мүмкін емес.

Талқылау және нәтижелер

Жануарлар ұғымына әртүрлі ғылыми түсініктер, оның ішінде жануарлардың түсінігіне жаратылыстану ғылымы, философиялық ұғымына ғалымдардың пікірлері қалыптасқан. Айта кету керек, құқықтық анықтамасында «Жануарлар» ұғымынан басқа тағы бір ұғымын «жануарлар дүниесі» ұғымын ҚР заңнамаларында кеңінен қолданылады. Бұл терминді әртүрлі салалық заңнамалық актілерде қолданады және олардың әрқайсысы оған өз мазмұнын енгізеді.

Жануарлар негізінен азаматтық, қылмыстық, әкімшілік, экологиялық, табиғи ресурстық, сондай-ақ эксперименттік (зертханалық) жануарларды пайдалану бойынша нақты құқықтық қатынастардың объектілері ретінде әрекет етеді.

Азаматтық құқық бұл жерде маңызды орындардың бірін алады. Тұтастай алғанда, меншік құқығы азаматтық құқық саласының негізгі институты болып табылады.

ҚР Азаматтық кодексінің 124-бабына сәйкес, «жануарлар егер арнайы заңнамада өзгеше көзделмесе, оларға заттар туралы ережелер қолданылады, және (188-193-бап) меншік құқығы туралы нормалары қолданылады»²

Бұдан шығатыны, жануарлар азаматтық құқық объектілерінің мүлктік игіліктер түрлеріне теңестіріледі, сондықтан оларға меншік құқығы және меншік иесінің мүлкіне келтірілген зиян үшін азаматтық жауапкершілік туралы заңдар да қолданылады (917-бап)³

Меншік иесінің өзіне тиесілі затты пайдалануы қолданыстағы заңнамаға сәйкес жүзеге асырылуы тиіс және осы затқа қолданылатын құқықтық режимге байланысты болуы мүмкін.

ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің (143, 407-1, 407-2 баптар) меншік құқығын бұзу, жануарларға қатегездікпен қарау, жауапкершілік қарастырылған.⁴ Ал, ҚР Қылмыстық кодексінің бөтенің малын ұрлауғаны үшін, жануарларға қатыгездік жасағаны үшін, жануарлар дүниесін қорғау қағидасын бұзғаны үшін қылмыстық жауапкершілікті қарастырады (188-1, 316, 338 баптар)⁵ Жануарларды қорғау мен пайдаланудың құқықтық режимі Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы ҚР заңмен реттелінеді.⁶ Жануарлар дүниесі объектілері жануарлар дүниесі қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы заңда белгіленген негіздер бойынша жеке тұлғалар мен заңды тұлғалардың пайдалануына беріледі.

Жабайы жануарларды пайдалану кезінде өсімін молайту және орнықты пайдалану, ізгілік принциптеріне сәйкес жануарларға

² Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268- XIII. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000> (жүзінген күні 9.08.2023 ж.)

³ Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекише бөлім). 1999 жылғы 1 шілдедегі N 409. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K990000409> (жүзінген күні 9.08.2023 ж.)

⁴ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235> (жүзінген күні 09.08.2023ж.)

⁵ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүзінген күні 09.08.2023ж.)

⁶ Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі N 593 Заңы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z040000593> (жүзінген күні 09.08.2023 ж.)

катал қарауға жол бермейтін тәсілдермен пайдаланады, бұл биологиялық әртүрлілікті үнемді тұрақты пайдалануды білдіреді, осылайша болашақ ұрпақтың жануарларды пайдалану мүмкіндігіне қауіп төндірмей, қалпына келтіру қабілетінен айырылмайды.

ҚР Экологиялық кодексінің 244-бабы «жануарлар дүниесін жалпы пайдалану кезінде жануарларды алуға, олардың панаулау орындарын және басқа да құрылыс жайларын қиратуға, жануарларды көбею кезеңде мазалауға, жануарлардың мекендеу ортасын бұзуға және олардың көбею жағдайларын нашарлатуға тыйым салынады»⁷

Қолданыстағы ҚР Азаматтық кодексінің ережелері жануарлардың азаматтық құқық объектілері ретінде анықталуына қатысты аз ақпарат береді, сонымен қатар жалпы қолданыстағы заңнаманың кемшілігі жануардың заңды анықтамасы жоқтығын мойындауымыз керек, ал, Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы ҚР заңда жануарларды «жабайы жануарлар» түсінігін берген, яғни, аталған норма табиғи еркіндік жағдайындағы жануарлардың құқықтық режимін реттеуге бағытталған. Сонымен қатар, табиғи тіршілік ету ортасы жоқ жануарлар заң шығарушының тиісті назарынсыз қалды. Олардың анықтамасы да, жіктелуі де жоқ.

Біз «Жануарлар» ұғымын қозғалмалы, бөлінбейтін, тұтынылмайтын, азаматтық айналымда сатылым сапасына ие, ауырсынуды сезіну қабілеті және өзіндік қажеттіліктері (азықтандыру, жататын орындары т.б) бар жанды зат деп түсінеміз.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 6-бабы «Меншік құқығы мемлекеттік жеке меншік танылады және бірдей қорғалады. Жануарлар дүниесі Халыққа тиісілі. Халық атынан меншік құқығын мемлекет жүзеге асырады деген норма бекітілген»⁸ Бұл меншіктің формалары. Әртүрлі әлеуметтік мақсат пен құқықтық режим оларды бөліп алуға негіздеме болады.

Конституциялық ережелер Азаматтық кодекстің меншік құқығы туралы қатаң дәлелдеуді қажет етпейтін негізгі саласындағы белгілі бір тұрақтылық туралы айтуға болады, жануарлар мемлекеттік және жеке меншікте болуын көздейді. Демек жануарлар-

дың аталған белгілерге сәйкестігін анықтау олардың азаматтық құқықтар объектілеріне қатыстылығы туралы мәселені шешуге мүмкіндік береді.

ҚР Жануарларға жауапкершілікпен қарау туралы Заң нормалары жануарларды ұстау, пайдалану кезіндегі ерекшеліктерін жекелеген санаттарға бөліп қарастырады⁹ Оның ішінде жабайы жануарлар, ауыл шаруашылығы жануарлары, мәдени ойын-сауық мақсаттарында пайдаланатын жануарлар, қызметтік жануарлар, үй жануарлары, демек, бұл нормалардан жануарларға меншік құқығын жануарлар иесінің заң құжаттары арқылы өзіне тиісілі мүлікті өз қалауынша иелену, пайдалану, оған билік ету құқығын білдіріп отыр, сонымен қатар меншік иесінің жануарларға қарау, ұстау және пайдалану үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілікті жүктейді.

Заңнамада қолданылатын терминдердің осы келтірілген тізімінен көріп отырғанымыздай, қазіргі уақытта осы саладағы заңнама жануарлардың жекелеген түрлерінің құқықтық режимінің ерекшелігіне қатысты айтарлықтай бытыраңқы болып табылады.

Осылайша, жаңа заң жабайы жануарларға, оның ішінде су биологиялық ресурстарына, аңшылық шаруашылығы, ауыл шаруашылығы және зертханалық жануарларға, сондай-ақ акваөсіру объектілеріне, қазақы ит тұқымдарын сақтау, яғни өсіру және (немесе) жасанды түрде құрылған мекендеу ортасында жүзеге асырылатын басқа да су жануарларына қолданылмайды.

Үй жануарлары (ауылшаруашылық жануарларын қоспағанда), мәдени-ойын сауық мақсаттарында пайдаланатын жабайы жануарлар еріксіз немесе жартылай еріксіз ұсталынған (хайуанаттар бағы, цирктер, океанариумдар), қараусыз жануарлар, қаңғыбас жануарлар Заңның қолданылу аясына енеді деген қорытынды жасауға болады.

С.А. Боголюбов жануарлар дүниесін табиғи ресурстар институты ретінде қарастырды, жануарлар дүниесін қорғау құқықтық институты зерттелетін қоғамдық қатынастарға әсер етудің белгілі бір тетіктеріне (тәсілдері мен құралдарына) ие екендігіне сипаттама береді. Оның пікірінше, «Заң шығарушының жабайы жануарларға меншік қатынастарын реттеуге екі түрлі көзқа-

⁷ Қазақстан Республикасының Экология кодексі 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI. // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2100000400_ (жүзінген күні 09.08.2023ж.)

⁸ Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды. // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (жүзінген күні 09.08.2023ж.)

⁹ Жануарларға жауапкершілікпен қарау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 30 желтоқсандағы № 97-VII. // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000097_ (жүзінген күні 09.08.2023ж.)

расы белгілі (аң аулау объектілері де, ба-лық аулау объектілері де). Олардың біріне сәйкес, жабайы табиғатқа меншік құқығы жерге меншік құқығынан туындайды. Жер учаскесінде, орманда немесе су қоймасында орналасқан жабайы жануарлар осы табиғи объект иесінің меншік құқығының жалғасы ретінде қарастырылады. Тағы бір тәсіл жабайы жануарларға меншік құқығын жерге меншік құқығынан бөлуді көздейді, бұл көбінесе аң аулау еркіндігіне айналады. Аңшылық фаунаның алғашқы тәсілі Ресей империясында ал екіншісі қазіргі Ресей Федерациясында жүзеге асырылды» [1, 354-б.].

Жалпы құқықтық жүйеде жануарлар дүниесін қорғауды және қалпына келтіруді қамтамасыз ететін құқықтық институт бұрыннан қалыптасқан, ол отандық заңнамаға байланысты негізінен мемлекеттік меншік режимі арқылы жүзеге асырылады.

Д.Е. Захаровтың пікірінше, «бір жағынан, жануарлар азаматтық құқықтардың объектілері болып табылады, сондықтан жануарларға қатысты қалыптасқан қатынастар азаматтық құқықпен өзіне тән диспозитивтілік қағидаты негізінде реттеледі, сонымен қатар жануарлар - бұл тиісті мүлктік қатынастарды реттеу ерекшеліктерінде көрініс таба алмайтын тірі заттар. Екінші жағынан, «жабайы табиғаттың» табиғи ресурс ретіндегі маңыздылығы мемлекеттің табиғи еркіндік жағдайындағы жабайы табиғатқа қатыстылығы, қорғалуы және пайдаланылуы мәселелеріне ерекше қатынасын анықтайды» [2, 10-б.].

С.В. Тычинин., Е.В. Королева жануарлардың азаматтық құқықтар объектілері ретіндегі ерекшеліктерін талдап, авторлық бірқатар тұжырымдар берді: «Жануарлар азаматтық құқықтың объектілері болып табылады; - заң шығарушы жабайы жануарларды табиғи мекендеу ортасынан алынған жануарлар айналымын құқықтық реттеу саласын ажыратады; - табиғи мекендеу ортасынан алынған жануарлар өзге мүлік санатына жатқызылуы және зат ұғымымен сәйкестендірілмеуі тиіс; белгілі бір жағдайлар болған кезде жануарлар жоғары қауіп көзі ретінде танылуы мүмкін» [3, 84-б.].

Жануарлардың азаматтық-құқықтық режиміне мұқият назар аудару қарастырылып отырған объектілердің ерекшелігімен түсіндіріледі.

Қазақстандық жетекші цивилист ғалымдар М.К. Сулейменов, Ю.Г. Басин ҚР Азаматтық кодекстің 124-бабына түсініктеме берді, «Жануарлар, азаматтық заңнама тұрғысынан, мүлік, заттар, яғни азаматтық

құқықтардың объектілері болып табылады. Сондықтан жануарларға заттар ретінде түсініктеме берілген бапқа сәйкес құқық объектілері туралы азаматтық заңнаманың жалпы нормалары қолданылады. Сонымен қатар, бірқатар нормативтік құқықтық актілерде жануарлардың құқықтардың жанды (тірі) объектілері ретіндегі ерекшелігі ескеріледі, атап айтқанда, жануарларға қатыгездікпен қарауға жол берілмейді» [4]. 124-баптың ережелері жануардың азаматтық құқықтардың ерекше объектісі екенін көрсетеді деп санаймыз, бұл зат емес, өйткені олар жануардың «жанды» объектісін бекітеді.

Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамаларында жалпы жануарларды оның ішінде қаңғып жүрген, ауылшаруашылығы жануарларын т.б. қараусыз қалған жануарлар ұғымына кіргізеді.

ҚР Азаматтық кодексінің 246-бабы «қараусыз жануарларға қараусыз немесе қаңғып жүрген малды және басқа да үй жануарларын немесе қолға үйретілген жануарларды жатқызады, яғни, қараусыз қалған жануар (бақылаусыз жануар) иесі жоқ жануар емес, ол табылған жағдайда оларды меншік иесіне дереу қайтаруды талап етеді, жоғалған жануарды іздестіру шараларын жүргізетін мемлекеттік органдарға міндетті түрде хабарлануы тиіс». Бастапқыда бұл норма ауыл тұрғындары үшін, шаруа немесе фермер қожалықтары үшін ерекше құнды болған төрт түлік малға (сиыр, жылқы, қой) бағытталған. Қазір ол кез-келген үй жануарларына қатысты болып табылады. ҚР Азаматтық кодексі қараусыз қалған жануарларға қатысты оларды иесіне қайтару тәртібін және мұндай жануарға меншік құқығын алу мүмкіндігін бекітеді. Бір қызығы, жалпы жануарларды мүлктің бір түрі, меншік объектісі ретінде қарастыратын Кодекс олардың ерекшеліктерін ескереді.

Егер жануардың (үй жануардың мал, ірі қара малдан басқа) екі ай ішінде меншік иесі табылмаса, бұл жануарға меншік құқығы тауып алған оны баққан және пайдаланған адамға көшеді. Бұрынғы меншік иесі келген ретте егер жануардың жаңа меншік иесі жануарға қатыгездікпен қарайтыны анықталса, жануарды бұрынғы меншік иесі жаңа меншік иесімен келісім бойынша немесе сот тәртібімен қайтаруды талап етуге құқылы. (АК 246-бабы, 6-тармағы)

Яғни, ҚР Азаматтық кодексі мүлікке қатыгездік жасағандығына жауапкершілік туындауын, оның бастапқы меншік иесіне қайта-

рылуы мүмкіндігін бекітеді, бұл өзі құқықтың икемділік көрсеткіші болып табылады.

ҚР Азаматтық Кодексі мен Жануарларға жауапкершілікпен қарау туралы Заңның бір біріне қиылысатын тағы да бір нормалары кездеседі.

1. Азаматтық кодекстің 124-бабына сәйкес, жануарлар азаматтық құқықтар объектілеріне жатады және субъектілер бола алмайды. Мұраға қалдырушы өзінің кез келген мүлкі, оның ішінде болашақта сатып алуы мүмкін мүлкі туралы да өкім бар өсиет жасауға құқылы» (1046 бабы 5-тармағы). Бұл нормадан біз жануарларды да мұрагерлік құқықтың объектісі ретінде танылуы мүмкін деп санаймыз.

2. Жануарларға мүлік туралы жалпы ережелерді қолдануды қарастырады, мысалы, жылжымалы заттарға меншік құқығының ауысу ерекшеліктерін анықтайтын ережелер, шарттық қатынастардың жекелеген түрлері, атап айтқанда, сатып алу-сату, жалдау және т. б. Сонымен, сатып алу-сату шарты бойынша берілген малдың төліне меншік құқығына қатысты дау туындаған кезде ҚР Азаматтық кодексінің 188, 235, 406, 444-баптарының ережелері жануарларды сатып алу, сатуға қолданылады.

3. ҚР Азаматтық кодексінің 238-бабының 1-тармағына сәйкес, егер заңда немесе шартта өзгеше көзделмесе, затты сатып алушының шарт бойынша меншік құқығы оны берген сәттен бастап туындайды, ал, ҚР Азаматтық кодексінің 123-бабына сәйкес, мүлікті пайдалану нәтижесінде алынған түсімдер (жемістер, өнімдер, табыстар), егер заңда, басқа құқықтық актілерде немесе осы мүлікті пайдалану туралы шартта өзгеше көзделмесе, заңды түрде осы мүлікті пайдаланатын адамға тиесілі.

Біздіңше, жануарлар жанды заттар санатына жатады бұл олардың құқықтық режимінің кейбір ерекшеліктерін айқындайды. Мысалы, жануарларды ұстау олардың тіршілігін қамтамасыз ету үшін шығындарды талап етеді, бұл келісімшарттар да ескерілген жөн. Жануарлардың жанды заттар ретіндегі белгілері меншік құқығын, сондай-ақ жануарға басқа да құқықтарды алу және жүзеге асыру үшін маңызды.

Мысалы, Өскемен қаласы қалалық сотына мүлікті бөлу туралы талап арыз түскен. 2023 жылғы 14 наурызда неке тоқтатылған, жылжымалы және жылжымайтын мүліктермен қатар «померандық шпиц» тұқымдас

екі иттерін Ресейден 829500 теңге (150 000 рубль) сатып алынған. Демек, екі иттің құны 1 659 000 теңгені құрайды және оның жартысын жауапкерден өндіріп алуды сұрайды. Бырақ, сараптама жүргізуге құжаттары ұсынбаған. Кейіннен талапкер К.Д. Соттан талап-арыздар бөлігінде «померандық шпиц» тұқымды иттерге қойылатын талаптарды қараусыз қалдыруды сұрады.

Сот бұл жерде иттер тауар емес, сондықтан оларды бағалау және бөлу мүмкін еместігін негізге алып отыр және талап қоюшы иттерді бөлуден бас тартуына байланысты, мүлікті бөлу кезінде ескерілмеді.¹⁰

Марита Хименес-Кандела (Marita Giménez-Candela) Барселона автономды университетінің профессоры, жануарлар құқығы саласын зерттеуші ғалым Испанияның Азаматтық кодексінің 333-бабындағы жануарлар түсінігін «сезімталдық тіршілік иелері» ретінде қарауды олардың құқықтық табиғаты мен оларды қорғауға арналған ережелерді түсіндіру барысында төмендегідей өзінің авторлық ұсыныстарын берді:

1) Жануарлар-сезімталдыққа ие тірі заттар. Меншік құқығы олардың табиғатымен және оларды қорғауға арналған ережелермен үйлесімді болған жағдайда ғана қолданылады.

2) Жануардың иесі одан ләззат ала алады және оны пайдаланады, оның қасиеттерін сезімталдыққа ие тіршілік иесі ретінде құрметтейді, әр түрдің ерекшеліктерін ескере отырып, оның әл-ауқатына кепілдік береді.

3) Жануарларды пайдалану туралы заң теріс пайдалануға жол бермейді. Заңды нормаларда көзделген жағдайларды қоспағанда, жануарды пайдалану туралы заңда тастап кету немесе жануарды сою нормасы қарастырылмаған.

4) Жалпы азаматтық жауапкершілік ережелеріне сәйкес өтемақы төленгеніне қарамастан, үшінші тараптың үй жануарларына келтірген зияны оның өліміне, өмірлік маңызды мүшесінің немесе мүшесінің жоғалуына әкеп соқтырған жағдайда, оның қозғалу қабілеті елеулі немесе тұрақты түрде бұзылған жағдайда, оның иесі және жануарлармен бірге тұратындар өтемақы алуға құқылы, бұл туралы сот жануардың моральдық азап шеккені үшін тиісті түрде шешім қабылдайды [6, 15-б.]

Бұл жаңа категорияны түсінудің кілті жануарлардың өздерінің ақылға қонымды тіршілік иелері ретіндегі жағдайына бейім-

¹⁰ Сот актілерінің банкі. <https://office.sud.kz/courtActs/index.xhtml> _ (жүзінген күні 09.08.2023ж.)

делген құқықтық базасы болуы керек екенін мойындау болып табылады, бұл оларды 1889 жылғы Азаматтық кодексте осы уақытқа дейін қалыптасқан римдік дәстүр бойынша анықталғандай, оларды қозғалмалы заттар ретінде қарастырудан ажыратады.

ҚР Азаматтық кодекстің 235-бабының 3-тармағында «Азаматтық кодексте көзделген реттер мен тәртіп бойынша тұлға меншік иесі жоқ мүлікке, меншік иесі белгісіз мүлікке, не меншік иесі бас тартқан немесе өзге негіздер бойынша ол меншік құқығын жоғалтқан мүлікке меншік құқығын алуы мүмкін», және ҚР Азаматтық кодекстің 243-бабы «меншік иесі тастаған немесе меншік құқығынан бас тарту мақсатымен өзгеше түрде қалдырып кеткен жылжымалы заттар осы заттарды меншігіне қаратқандығына куә болатын өзге де іс әрекет жасап, оларды меншігіне айналдыруға құқығы бар» деген нормалар қамтылған.

Ал, ҚР Азаматтық кодексінің 246-бабының екінші абзацында жануарлардың иесін іздеу кезінде оларды ұстаған адам оларды өзінің бағынуында және пайдалануында қалдыруы, немесе осы үшін қажетті шарттары бар басқа адамға ұстауға және пайдалануға беруі мүмкін екендігі қарастырылған.

ҚР Жануарларға жауапкершілікпен қарау туралы Заңның 23-бабының 5 тармағында адасып қалған жануарларды иелеріне немесе жауапты адамдарға қайтару қарастырылған. Бұл нормадан біз егер, адасып қалған үй жануарларын (ит, мысық) тауып алса, оның иесін іздеуге үш күннен кешіктірмей ішкі істер органдарына немесе атқарушы органға хабарлауы тиіс. Қараусыз қалған жануарларды ұстаған адамның өтініші бойынша оларды ұстау үшін қажетті жағдайлары бар адамды издестіруді және оған жануарларды беруді жергілікті атқарушы органдары жүзеге асырады.

Иесі табылмаған жағдайда қараусыз қалған жануарларды өзіне ұстауына немесе арнайы панажайларға тапсыруға өтініш береді. Панажай иесі жануар келіп түскен күннен бастап, иесі издестіруге, деректер базасына тіркеуге (жануарлар туралы мәліметтер), ветеринариялық қызметтер көрсетеді, волонтерлік арқылы жұртшылықты хабардар етуге тиіс.

Егер адам екі ай ішінде олардың иесі табылмаса, адасып қалған жануарды өзіне ұстауға қалдырып, кейін бағынуында болған жануарды меншігінен бас тартқан жағдайда,

олар коммуналдық меншікке беріледі, тиісті жергілікті атқарушы органдары белгілейтін тәртіппен пайдаланады.

Мысалы, Чехияның Азаматтық кодексінде иесі белгісіз кез-келген зат табылған муниципалитетке берілуі керек, содан кейін иесі 6 ай ішінде өз мүлкін қайтаруды талап ете алады; егер жоқ болса, муниципалитет меншік құқығын алады¹¹

Бұл мәселенің оң жағы қаңғыбас жануарларға муниципалитеттер жауапты болғандықтан қаржымен қамтамасыз етіледі, жануарларға арналған баспана желісін қолданады. Керісінше, бұл кезең меншік құқығын қорғаудың жалпы қағидатымен негізделген. Алайда, жануарлардың бастапқы иелері үшін ұзақ кезең болып табылады, жаңа үйлерді табуды қиындатады, өйткені баспанадан жануарды алуға мүдделі адамдар бұл уақытты күтуі керек.

Бастапқы иелер, әдетте, бірнеше айдан кейін өз жануарларын қайтарып алуға іс жүзінде онша қызығушылық танытпайды; негізінен баспаналарда жануарларды ұстау үшін төленетін жоғары шығындарға байланысты, бұл жағдайда жануардың иелері өтеуі тиіс.

М.А. Шабалинаның пікірінше, «қараусыз қалған жануар» ұғымы жалпы болып табылады және ауылшаруашылығы жануарларын да қамтиды, ал «иесіз жануарлар» мен «бас тартатын жануарлар»- бұл қараусыз қалған жануарлардың түрлері ретінде танылады. Меншік иелерінің жануарларды ұстау жөніндегі өз міндеттерін орындамау арқылы жануарға қатгездік көрсетуге әкелетін жағдайлар орын алуынан туындап отырған мәселелерді атап өтті» [5, 205-6.].

Ирландияның Жануарларды қорғау туралы заңында көбінесе құқықбұзушылықтар түрлеріне, жауаптылық негіздеріне жеке-жеке тоқталған, мысалы, «адам жануардың құйрығын кесіп тастайтын болса, (2) егер адам (А) бұл адам ит үшін жауап берсе, (б) басқа адам иттің бүкіл құйрығын немесе оның кез-келген бөлігін алып тастаса және (в) бірінші аталған адам бұған жол берсе немесе мұндай қадамдар жасамаса (ол арқылы болсын) құқық бұзушылық жасайды. басқа адамды бақылау тәсілі немесе басқаша), мұның алдын алу үшін барлық жағдайда ақылға қонымды болды»¹²

Германия Жануарларды қорғау туралы негізгі заңмен қорғалатын жалғыз мемлекет, мұнда жануарға зиян келтіруге себептер бо-

¹¹ Гражданский Кодекс. Парламент Чешской Республики принял данный закон Чешской Республики: https://anesro.com/download/zakon/89-2012_Sb.pdf (жүзінген күні 10.08.2023 ж.)

¹² (Part-2. Protection of animals.) Welfare of Animals Act (Northern-Ireland) 2011. <https://docviewer.yandex.kz/view/278442>

луы керек деген утилитарлық қағида бекітілген, адамдардың жануарлардың өмірі мен әл-ауқатын қорғауға жауапты екендігі нақты көрсетілген. Сонымен қатар, 20 а - бабында «мемлекет сонымен қатар болашақ ұрпақ үшін жауапкершілік шеңберінде заңға сәйкес және Заңға және атқарушы биліктің заңнамасына және сот практикасына сәйкес конституциялық құрылыс шеңберінде тіршілік пен жануарлардың табиғи негіздерін қорғайды» делінген¹³ Бұл мемлекетте Конституциялық нормалармен реттелінетіндігін көреміз.

О.И. Ченцова жануарлардың құқықтарын қорғау жөніндегі еңбектерінен көптеген сұрақтарға өз шешім бере отырып, жануарлар құқықтың субъектісі ме, әлде объектісі деген сұрақтарға теориялық, практикалық қортынды берді, «бірінші сұрақтың жауабы өте қарапайым-иә, позитивті құқық теориясы аясында, жануарлардың табиғи құқықтарының танылған ережелерін ескере отырып, жануарларды заң субъектілері ретінде ресми-заңды түрде тану қиын емес. Әрине, көптеген басқа субъектілер сияқты-тек белгілі бір көлемде ғана танылуы мүмкін, екіншісіне жалпы философиялық көзқарасқа сәйкес, сондай-ақ позитивті құқық теориялары субъект деп танылады, Жануарларды объектілер санатынан субъектілерге ауыстыру арқылы тиісті заңнамалық құрылымдарды құру мүмкіндігі арқылы олардың бірінші кезектегі мүдделерін қорғау мақсатына қол жеткізіледі. Сонымен қатар, мәнінде санасы бар, ауырсыну мен азапты сезінуге қабілетті жануарлардың кішкене бөлігі туралы ғана айтылады» [7, 12-6.].

Мысалы, Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің 137-бап- Жануарларға мүлік туралы жалпы ережелер қолданылады, құқықтарды жүзеге асыру кезінде адамгершілік қағидағарына қайшы келетін жануарларға қатыгездікпен қарауға жол берілмейді нормасы нақты белгіленген, Ал, 230, 231, 232-баптары қараусыз қалған жануарлардың тағдырын анықтайды, 235-бабы, 4-тармағы меншік құқығын тоқтату негіздерінің арасында үй жануарларын сатып алу деп аталады, ал Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің 241-бабы мұндай сатып алу шарттарын ашады: «үй жануарларының иесі

оларға заң негізінде белгіленген ережелерге және қоғамда қабылданған жануарларға адамгершілік қатынас нормаларына айқын қайшы келетін жағдайларда, бұл жануарларды сотқа тиісті талап қойған адам оларды сатып алу арқылы иесінен алып қоя алады. Сатып алу бағасы тараптардың келісімімен, ал дау туындаған жағдайда сот арқылы анықталады»¹⁴. Сондай-ақ, Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің 1139-бабы өсиет қалдырушының бір немесе бірнеше мұрагерлерге өсиет қалдырушыға тиесілі үй жануарларын ұстау, сондай-ақ оларға қажетті қадағалау мен күтімді жүзеге асыру міндетін жүктеу құқығы реттеледі¹⁵. Сонымен қатар, кейбір елдерде жануарларға азаматтық-құқықтық қатынастар субъектілерінің құқықтары беріледі, мысалы, Ұлыбритания мен АҚШ заңдары қайтыс болған иесінің мүлкінің мұрагері жануар болуы мүмкін деп мойындайды.

Қазақстанда алғаш рет үй жануарларын есепке алу механизмі іске қосылды, міндетті тіркеуге және сәйкестендіруге жататын жануарлардың иелері егерде, мұндай жануар бақылаусыз болған жағдайда, оны ұстаған адам жануардың заңды иесін еш қиындықсыз анықтай алуға мүмкіндік туады, бір жағынан қараусыз жануарлар саны азаяды.

Үй жануарларын есепке алу қағидаларын және есепке алуға жататын үй жануарларының тізбесін бекіту туралы Қазақстан Республикасы Экология, геология және табиғи ресурстар министрінің 2022 жылғы 20 мамырдағы бұйрығына сәйкес, «жануарларды есепке алу жөніндегі біріңғай деректер базасына ветеринариялық ұйымдарда жануарларын есепке алу бұйымдары (болюстер, чиптер т.б.) құралдарды арқылы ақылы негізде, жануарларды есепке алу жөніндегі біріңғай деректер базасына жануар иесінің электрондық қолтаңба арқылы өтеусіз негізде жүзеге асырады».

«Есепке алынуға тиіс үй жануарлары, меншік құқығымен тиісілі жануарларға арналған панажайлардағы, уақытша ұстау орталықтарындағы, зоологиялық питомниктердегі үй жануарлары міндетті, егерде иесі ауысқан жағдайда, өзгергені туралы қайта есепке алу міндетті болып табылады»¹⁶.

746/?page=1&*=-zISCQ%252Bf9LKRBN2. (жүзінген күні 11.08.2023 ж.)

¹³ Animal Welfare Act (Germany) <https://www.animallaw.info/statute/germany-cruelty-german-animal-welfare-act>. (жүзінген күні 11.08.2023 ж.)

¹⁴ Гражданский кодекс Российской Федерации (ГК РФ) 30 ноября 1994 года N 51-ФЗ <https://www.consultant.ru> (жүзінген күні 11.08.2023 ж.)

¹⁵ "Гражданский кодекс Российской Федерации (часть третья)" от 26.11.2001 N 146-ФЗ (ред. от 24.07.2023) (с изм. и доп., вступ. в силу с 04.08.2023) <https://www.consultant.ru> (жүзінген күні 11.08.2023 ж.)

¹⁶ Үй жануарларын есепке алу қағидаларын және есепке алуға жататын үй жануарларының тізбесін бекіту туралы

Мысалы, ауыл тұрғындары иттерді көбінесе үй және малдарын күзетуге пайдаланады, олардың бірнешеуін ұстайды, кейбір жағдайларда иттер бос жүреді, оның салдары қаңғыбас итке айналады және адамдарға, үй құстарына шабуыл жасауы да мүмкін, осындай жағдайларда олардың иелеріне зиянды өтеу тек мүліктік зиянды өтеу ережелеріне сәйкес жүргізілуі мүмкін.

Сонымен қатар, практикада жануарлар тарапынан адамдардың өміріне, денсаулығына зиян келтіруге байланысты, оның ішінде меншік иесіне жауапкершілік туындайды, оның ішінде меншік иесі бас тартқан жануарлар проблемасы туындауы да мүмкін, оған кім жауапты болуы мүмкін. Осыған байланысты осы мәселелерді шешу мүмкіндігіне қатысты көптеген даулар туындайды, атап айтқанда ҚР Азаматтық кодекстің 931-бабы «қызметі айналасындағылар үшін жоғары қауіптілікпен байланысты заңды тұлғалар мен азаматтар (көлік ұйымдары, өнеркәсіп орындары, құрлыстар, көлік құралдарының иелері және т.б.) егер зиян дүлей күштердің немесе жәбірленушінің теріс пиғылының салдарынан пайда болғанын дәлелдемесе, жоғары қауіптілік көздері келтірілген зиянды өтеуге міндетті» Зиянды өтеу міндеті меншік құқығында, шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығында не өзге де заңды негізде (жалдау құқығында, көлік құралын басқару құқығына сенімхат бойынша, тиісті органның өзіне жоғары қауіптілік көзін беру туралы өкіміне байланысты және т.б.) жоғары қауіптілік көзін иеленетін заңды тұлғаға немесе азаматқа жүктеледі.

Бұл нормаға Жоғарғы соттың 2015 жылғы 27 қарашадағы нормативтік қаулысында түсіндірме берілген, «Соттар жоғары қауіптілік көзі келтірген моральдық зиян өтемақысын өндіру туралы азаматтардың талап қоюларын қараған кезде үй жануарлары иесінің ырқынан шығып кетуіне байланысты келтірілгенін дәлелдей алмаса, жоғары қауіптілік көзінің иесі моральдық зиянды өтеуге міндетті екенін назарда ұстауға тиіс»¹⁷.

Соттар жәбірленушінің жоғары қауіптілік көзімен қауіпсіз жұмыс істеу ережесін біле тұра қасақана бұзуын (иттер, басқа да үй жануарларын айтақтау, хайуанаттар бағында қамауда ұсталынатын басқа жерлердегі жабайы жануарларды айтақтау) дәлелдей-

тін, оның жәбірленушіге моральдық зиян келтіруіне ықпал еткен әрекеттерін жәбірленушінің пиғылы деп түсіндіреді» Бұл тұжырым ҚР Азаматтық кодексінің 931-бабының ережелерінен туындайды және осы норма ешқандай өзгерістер енгізуді қажет етпейді.

Қорытынды

Ғылыми әдебиеттер мен заңнамаларды қысқаша талдау нәтижесінде барлық жануарларға тән және белгілі бір тірі организмдерді құқықтық қатынастардың объектісі ретінде жануарлар санатын жатқызуға мүмкіндік беретін біліктілік белгілерінің нақты көрсеткіштері бар нормалар мен анықтамалар жоқ екендігі анықталды, яғни жануарлардың меншік құқығы жүйесіндегі орны мен рөлін анықтау мәселесінің күрделілігі мен түсініксіздігін көрсетеді.

Қазіргі уақытта ғылыми әдебиеттерде азаматтық құқық объектілері ұғымдарын егжей-тегжейлі талдауға, олардың құқықтық режим ерекшеліктерін анықтауға қайта оралу байқалып отыр.

Ең алдымен, осы азаматтық құқық институтына назар аудару 2020-2022 жылы ҚР Азаматтық кодексінің 115-193-баптарына өзгерістер енгізумен байланысты болды, ол азаматтық құқық объектілерін жіктеудің жаңа тәсілдерін бекітті, табиғи ресурстарды Қазақстан халқына тиістілігі (Халықтың меншігі), сонымен қатар, құқықтық айналымға объектілердің жаңа түрі цифрлық активтер айналымының ерекшеліктерін айқындады.

Алайда, азаматтық құқық объектілерінің жаңа түрлерін белсенді зерттеу мен талдау, сондай-ақ азаматтық заңнамадағы өзгерістерді талқылау толқынында объектілердің дәстүрлі түрлеріне біздіңше жануарлар дүниесін халықтың меншік құқығында жеке-дара қарап, жануарларға жауапкершілікпен қарау туралы Заңда жануарларды жеке санаттарға бөліп қарағаны және жеке меншіктегі жануарлардың құқықтық статусын (үй жануар) нақтылау үшін ҚР Азаматтық кодекстің 124-бабына толықтырулар енгізуді ұсынамыз.

Сонымен қатар, азаматтық айналымдағы жануарлардың құқықтық мәртебесін анықтау мәселесін шешудің бір жолы ҚР Азаматтық кодексіне жануарларға арналған Азаматтық құқықтардың жеке объек-

Қазақстан Республикасы Экология, геология және табиғи ресурстар министрінің 2022 жылғы 20 мамырдағы бұйрығы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200028148> (жүзінген күні 10.08.2023ж.)

¹⁷ Соттардың моральдық зиянды өтеу жөніндегі заңнаманы қолдануы туралы. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 27 қарашадағы № 7 нормативтік қаулысы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000007S> (жүзінген күні 10.08.2023ж.)

тілері ретінде арнайы тарауды енгізу қажет деп санаймыз. Бұл ретте, біздің ойымызша бұл тарауда біріншіден, «жануар» ұғымы заттардан өзгеше, сезімталдық тіршілік иесі ретінде қозғалыс еркіндігі бар, мекендеу ортасы, олардың (азықтануы, биологиялық, оларды емдеу, т.б.) табиғи қажеттіліктерін қанағаттандыруды қажет ететін азаматтық құқықтың ерекше объектісі ретінде қамтылуы тиіс.

Екіншіден, үй жануарларының иесіне меншік ауыртпалығын жүзеге асыру бойынша ерекше заңды міндеттер жүктеледі: атап айтсақ, санитарлық-эпидемиологиялық ережелерді сақтау, жануарлардың иелеріне олардың денсаулығы, күтімі мен қолданылуы үшін жауапкершілік жүктейді, аурулардың алдын алу үшін ветеринарлық шараларды жүзеге асыру т.б.

Үшіншіден, жануарлардың белгілі бір түрлері биологиялық ерекшеліктеріне байланысты иесінің (адамның) ерік-жігерінің толық бақылауында бола алмайды, бұл олардың зиянды қасиеттерімен бірге оларды жоғары қауіп көзі ретінде жіктеуге мүмкіндік береді; бұл мұндай жануарлардың иесіне оның кінәсіне қарамастан зиянды өтеу міндетін (заңда көрсетілген ерекшеліктерді қоспағанда) жүктейді.

Төртіншіден, қараусыз қалған жануар-

ларға арналған панажайларға меншік құқығы мемлекеттік және жеке меншік болып табылады, біздіңше жер учаскелерін беру тәртібіне ҚР Жер кодексіне, қоршаған ортаға зиян келтіруіне жол бермеу, үй жануарларды ұстау және пайдалану кезіндегі экологиялық талаптар ҚР Экология кодексіне толықтырулар енгізу қажет деп санаймыз.

Заң шығарушы жабайы жануар мен үй жануардың мекендейтін ортасын ескеруі тиіс.

Осы ұсыныстарды қолданыстағы заңнаманы одан әрі жетілдіру үшін пайдаланылуы мүмкін деп санаймыз. Қалай болғанда да, біздің ойымызша, жануарларды заттарға- жансыз материалдық объектілерге жатқызуға болмайды. Жануарлар азаматтық құқықтың жеке және ерекше объектісі ретінде қарастырылуы тиіс.

Алайда бірде бір заң мәселелерді қоғамның құқықтық және әлеуметтік мәдениеттің жоғары деңгейінсіз шеше алмайды. Адамның жануарларға адамгершілік және жауапкершілікпен қарау көзқарасын өзгертуі тиіс. Өйткені, егер адам өзін жануардың иесі ретінде сезінсе, жануарына қамқорлық жасаса және оның жануардан бас тарту салдарынан жағымсыз әрекет болатынын түсінсе, үй жануарларының бір де біреуі қараусыз қалмайтыны анық.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Боголюбов С.А. и др. *Институты экологического права*. - М.: Эксмо, 2010.-480 с. ISBN 978-5-699-45230-9
2. Захаров, Д. Е. *Животные как объекты гражданских прав: учебное пособие* / Д.Е. Захаров. - Екатеринбург: Изд-во Урал. Ун-та, 2020-98с- ISBN 978 5 7996 3103 1.
3. Тычинин С.В., Королёва Е.В. *Животные в системе объектов гражданских прав* // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2020. – № 1 (85). – С. 81-85. DOI: 10.35750/2071-8284-2020-1-81-85.
4. *Гражданский кодекс Республики Казахстан. Общая часть. В 2 кн. : комментарий (постатейный). Кн. 2 : Ст. 188-405 / ответственный редактор: М.К. Сулейменов, Ю.Г. Басин. - 2-е изд., испр. и доп., с использованием судебной практики. - Алматы: Жеті Жарғы, 2003. - 528 с. - Алф.-предм. указ.: с. 451-517.- ISBN 9965-11-058-1. // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1019750 (жүзінген күні 09.08.2023 ж.)*
5. Шабалина. М.А. *Проблемы правового регулирования обращения с безнадзорными животными в России*. Шабалина М.А. Проблемы правового регулирования обращения с безнадзорными животными в России // Право Журнал Высшей школы экономики 2022 Т.15 №5. – С. 198-227 DOI: 1017323/2072-816620225198227 <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=50015455> (жүзінген күні 09.08.2023 ж.)
6. GIMÉNEZ-CANDELA, M., *The legal status of animals in the Civil Code: The long-awaited de-objectification of animals*, dA. *Derecho Animal (Forum of Animal Law Studies)* 12/2 (2021).- DOI <https://doi.org/10.5565/rev/da.582><https://www.animallaw.info/sites/default/files/Vol%2012-2%20page%207-22%20English.pdf> (жүзінген күні 09.08.2023ж.)
7. Ченцова О.И. *Правовая защита животных* // <https://aequitas.kz>. (жүзінген күні 09.08.2023 ж.)

REFERENCES

1. Bogoljubov S.A i dr *Instituty jekologicheskogo prava*. - M.: Jeksmo, 2010. -480s ISBN 978-5-699-45230-9
2. Zaharov, D. E. *Zhivotnye kak obekty grazhdanskih prav : uchebnoe posobie* / D. E. Zaharov. -Ekaterinburg: Izd vo Ural. un ta, 2020-98s- I SBN 978 5 7996 3103 1.
3. Tychinin S.V., Koroljova E.V. *Zhivotnye v sisteme ob#ektov grazhdanskih prav*// *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta MVD Rossii*. – 2020. – № 1 (85). – S. 81–85. DOI: 10.35750/2071-8284-2020-1-81-85.
4. *Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazahstan. Obshhaja chast'. V 2 kn.: kommentarij (postatejnyj). Kn. 2 : St. 188-405 / otvetstvennyj redaktor: M.K. Sulejmenov, Ju.G. Basin. - 2-e izd., ispr. i dop., s ispol'zovaniem sudebnoj praktiki. - Almaty : Zheti Zharzy, 2003. - 528 s. - Alf.-predm. ukaz.: s. 451-517. - ISBN 9965-11-058-1.*// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1019750.(Data obrashcheniya 09.08.2023g)
5. Shabalina. M.A. *Problemy pravovogo regulirovanija obrashhenija s beznadzornymi zhivotnymi v Rossii*. Shabalina M A *Problemy pravovogo regulirovanija obrashhenija s beznadzornymi zhivotnymi v Rossii* // *Pravo Zhurnal Vysshej shkoly jekonomiki* 2022 T 15 № 5 S 198–227 DOI: 1017323/2072-816620225198227 (Data obrashcheniya 09.08.2023g)
6. GIMÉNEZ-CANDELA, M., *The legal status of animals in the Civil Code: The long-awaited de-objectification of animals*, dA. *Derecho Animal (Forum of Animal Law Studies)* 12/2 (2021).- DOI <https://doi.org/10.5565/rev/da.582><https://www.animallaw.info/sites/default/files/Vol%2012-2%20page%207-22%20English.pdf>. (Data obrashcheniya 09.08.2023g)
7. Chencova O.I. *(Pravovaja zashhita zhivotnyh* // <https://aequitas.kz> (Data obrashcheniya 09.08.2023g)

